

ARANYKAPU

Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére

ARANYKAPU

Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére

Szerkesztette:

Jakab Albert Zsolt – Kinda István

Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum

Kolozsvár
2015

JAKAB ALBERT ZSOLT

AZ EZREDIK ÉV. A MILLENNIUM ÜNNEPLÉSE ÉS REPRESENTÁCIÓI KOLOZSVÁRON¹

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy milyen emlékezési stratégiák és alakzatok érvényesültek Kolozsváron az 1896-os emlékévhöz kötődő ünnepségek során. Arra keresem a választ, hogy a honfoglalás évfordulójának országos ünnepét hogyan élte, jelenítette meg a város; milyen szereplői, eseményei (rítusai), csatornái/médiiumai/alakzatai és eljárásai voltak a millennium ünnepsésének a lokális társadalomban, hogyan sajátították ki és szervezték újra a lokális teret; milyen társadalmi igényeket és funkciókat elégítettek ki; milyen múlt(ka)t elevenítettek meg és milyen én- és jövőképet termeltek és legitimáltak a millenniumi ünnepségek eseményei.

Az elemzés forrásaként az időszaki sajtótermékek (napilap, hetilap, havilap),² jegyzőkönyvek, emlékkiadványok szolgáltak, illetve Kőváry Lászlónak a millenniumi ünnepségekről összeállított munkája (Kőváry 1897).

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Elméleti megfontolások. 1. Azt a kulturális viszonyt, amelyet a társadalom a saját múltjával szemben fenntartanak, François Hartog a *törté-*

1 A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával jött létre, amelyet ezúton is köszönök. Ugyanitt köszönöm meg Vajda András hasznos kritikai észrevételeit is.

2 Az *Ellenzék* és a *Kolozsvár helyi*, de regionális kitekintésű napilapok voltak. A millenniumi év során a helyi és országos rendezvényekről folyamatosan tudósítottak, tekintélyes felületet szánva az ezredévi témának. A periodikákat a szövegben hivatkozom, a rövidítések feloldása: E – *Ellenzék*, EM – *Erdélyi Múzeum*, K – *Kolozsvár*, MP – *Magyar Polgár*, TL – 1848–49. *Történelmi Lapok*, VU – *Vasárnapi Ujság*.

netiség rendjének (*régime d'historicité*), *időrezsímnak* (*régime du temp*) nevezte. A szerző a történetiség rendjeit elemezve az emberi időtapasztalatokat a jelenből szemlélt múlt és a múltként szemlélt jelen spektrumában helyezte el, megállapítva, hogy a múlt egyre hosszabbá, a jelen kortárs érzése egyre mozdulatlanabbá (örök jelenné) válik. A jelen múltként, történelemként való felfogására a *prezentizmus* fogalmát használta. A „mozdulatlan örök jelen kortárs érzése” megteremtí a történeti időt saját maga számára. „Az időnek ezt a kortárs pillanatát és érzékelését jelölöm a prezentizmus kifejezéssel.” (Hartog 2006: 28, a problémák további taglalása: 109–115.)

2. A médiagenealógiai és műfajgenealógiai vizsgálatok egyik megállapítása az, hogy ha a társadalom, a korszak valamit el akar mondani, ahhoz meg kell teremtenie a médiumot, a műfajt. A műfajok tulajdonképpen már ezzel az igénnyel együtt megjelennek. Tzvetan Todorov szerint „a műfajok más műfajokból születnek meg. Az új műfajok magukba ötvözik korábbi műfajok tartalmi-formai sajátosságát, funkcióját, s amikor megszűnnek, sajátosságai más műfajokba épülnek be” (Todorov 1988: 285 – hivatkozza Keszeg 2011: 18). A kommemorációs helyzetek, ünnepi alkalmak adekvát formákat, hagyományos műfajokat keresnek, de ugyanakkor vissza is hatnak rájuk, alakítják is azokat. Keszeg Vilmos megállapítja, hogy „minden kornak megvannak a történetei, történetmondási és -hallgatási preferenciái, szabályai és habitusai” (Keszeg 2011: 36).

3. Jan Assmann szerint az emlékezés mindig konkrét. A szerző az emlékezésnek a kulturálisan kialakult, társadalmilag kötelező érvényű ikonikus és narratív alakjait az *emlékezés alakzatainak* nevezi. (Assmann 1999: 38–39.) Ezek ismérve, hogy konkrét időhöz, helyhez kötöttek, meghatározott csoporthoz kötődnek, illetve rekonstruktív természetűek (Assmann 1999: 39–43). A múlt emlékezetben tartása, folyamatos termelése, az emlékezési gyakorlat identitásalapító funkcióval bír (Assmann *megalapozó* emlékezetéről is beszél: 1999: 79–80), az egyént közösségbe ágyazza, a lokális közösséget *emlékezetközösséggé* alakítja (Halbwachs 1925: 191–198, Keszeg 2015: 370).

4. A vizsgálat számára a nyilvánosságban zajló gyakorlatok bírnak társadalmi és kulturális relevanciával. A megemlékezések, emlékűnnepségek közösségi gyakorlatát a kultúrákutatók a *ritus* fogalmával írják le. A meglazuló társadalmi kötelékek megerősítésére vagy újraserkesztésére a társadalmak mesterséges kontextusokat teremtenek, rituális kommunikációs helyzeteket építenek ki, amelyek koherenciát biztosíthatnak a társadalmi együttélés számára. Azaz új hagyományokat találnak ki, hoznak létre. Eric Hobsbawm a kollektív emlékezetet *kitalált hagyományként* (*invented tradition*), a 19. századi, gyors társadalmi-gazdasági változásokat mutató Európa hagyományteremtésé-
ként értelmezi. A tömeges hagyományteremtés időszaka az 1870 és 1914 közötti ötödfél évtized (magyarul: Hobsbawm 1987). Létrehozásukban nem annyira a közösség, mint inkább az intézmények játszanak szerepet, de nagyban meghatározzák a különböző politikai intenciók is. „A »kitalált hagyományoknak« jelentős társadalmi és politikai funkciójuk van. És enélkül nem is jelennének meg és nem is szilárdulnának meg.” (Hobsbawm 1987: 181.) Az emlékezés kollektív módjának rituális, különféle rítusokon keresztül való történésére hívja fel a figyelmet Paul Connerton, aki az emlékezés nyilvános akcióinak szerkezetét elemzi (Connerton 1991: 41–71).

5. Magyarországon a millenniumi emlékállításokat mint az aktuális nemzeti ideológia megvalósításait Sinkó Katalin elemezte, illetve tipologizálta (Sinkó 1987, 1991, 1993), a millenniumi emlékhelyteremtéseket és szimbolikus térfoglalásokat Feischmidt Margit tekintette át (Feischmidt 2006: 372–376). Erdélyben Pozsony Ferenc székelyföldi és moldvai terepen végzett kutatásokat ebben a témakörben: az ünnepelt a történeti emlékezet közösségi, lokális szerepét (Pozsony 1998, 2005, 2008), az emlékűnnepségeket (Pozsony

2006, 2007), a szimbolikus térteremtés változatait (Pozsony 2009a, 2009b) vizsgálta. A téma a helytörténet érdeklődésére is számot tartott, Gaal György is vizsgálta az ezredévi eseményeket (Gaal 2001).

Az esemény kontextusa. A millennium megünneplésének gondolata már az 1880-as években felvetődött. 1883-tól kezdődően a Magyar Tudományos Akadémia a kormány kérésére, történészek bevonásával többször véleményt nyilvánított a honfoglalás évéről (az esemény lezajlását 888 és 900 közé téve). 1892-ben országos bizottságot állítottak fel az emlékév szervezésére, melynek idejét végül 1896-ra rögzítették.

1893-ban a kormánynak már kész javaslatok voltak a millennium megünnepléséről. „Elhatározta, hogy a millennium ünnepélyét a már megállapított országos nemzeti kiállítás mellett azzal is emelni fogja, hogy monumentális építészeti alkotások adassanak át az utókornak. Eczeleből kilátásba van véve: a teljesen restaurált nagyszerű budai Mátyás-templomnak felszentelése és megnyitása, az új országház legalább részben való berendezése és megnyitása, az aldunai Vaskapu szabályozási művek nagy nemzetközi ünnepélyekkel egybekötött átadása a közforgalomnak, a fő- és székvárost összekötő monumentális Duna-hidak szaporítása, egy monumentális igazságügyi palota, nagyszabású iparművészeti múzeum és más, jelentékeny középületek létesítése és megnyitása, melyek mindannyian az ezredéves ünnepélynek méltó keretűl vannak hivatva szolgálni. Mivel pedig mindezen építkezések biztos befejezése csak 1896-ra várható, határozatba ment, hogy ennek megfelelőleg az országos kiállítás is, mely köztudomás szerint úgy is mindig csak mint a millenniumi ünnep kiegészítő része tervezetett, csak az 1896. évben tartassék meg Budapesten.” (K.1893/7: 1.)

Kolozsvár már az év kezdetén bekapcsolódott az ünnepségbe. Az „ezredév első órájában” az *Ellenzék* napilap kezdeményezésére díszkivilágítást rendezett a lakosság a Főtéren és a központi utcákban. A császári pár 1817-es erdélyi és kolozsvári látogatását megörökítő emlékoszlop (Státua) előtt gyülekező, jórészt a helyi értelmiségiekből álló ünneplőknek Pongrácz Lajos zenekara eljátszotta a *Himnusz*t, a *Szózatot* és a *Rákóczi-indulót*. Az iparos egyesület közelben álló székházának erkélyén pedig a Polgári Dalegyület énekelt a *Szózatot*. Az összes templomtoronyban megkondultak a harangok, jelezve az ezredév köszöntését. (K.1896/1: 3.)

A képviselőház az április 21-ei ünnepi ülésén fogadta el és május 17-én szentesítette az ezredévi alkotásokat törvénybe iktató törvénycíkket (1896/VIII. tc.: *A honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről*), amely előírta az emlékművek (Árpád vezér, István király, az ország hét pontjára millenniumi emlékoszlop) állítása és a szépművészeti múzeum létesítése mellett 400 új népiskola létrehozását is. Az 1896/VII. *A honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról* című törvénycíkket pedig május 14-én szentesítette a király és június 8-án – a koronázás évfordulóján – hirdették ki.³

Május 2-án a királyi pár Budapesten megnyitotta az ezredévi országos kiállítást. Ezzel egyidőben a kolozsvári katolikus templomokban is megszólaltak a harangok. (K.1896/100: 2.) Elkezdődött a millennium ünnepsége.

3 A törvény szövegét a napilap is közzölte: K.1896/125: 1.

MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK, ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSEK

A vármegye. A megye május 12-én tartotta díszközgyűlését a Farkas utcai vármegye-ház dísztermében. A délelőtti zajló rendezvényre a gyülekezés után egy küldöttség meghívta gróf Beldi Ákos főispánt. A főispán megnyitotta az ünnepi közgyűlést, melynek előre meghatározott napirendjén a királyhoz küldendő hódoló felirat indítványozása, gróf Lázár István alispánnak a vármegye múltjára vonatkozó történeti visszatekintése, gróf Esterházy Kálmán országgyűlési képviselő (volt főispán és 1848-as honvéd) ünnepi beszéde, a király arcképének az új székház gyűlésterme számára történő beszerzése/megfestése szerepelt. A közgyűlést díszlakoma (közebed) követte a New York szállóban.⁴

A városi törvényhatóság. A városi törvényhatóság május 17-én tartotta ünnepi közgyűlését a Redutban. Az esemény rekonstrukcióját a napilapok tudósításai mellett a közgyűlési jegyzőkönyv alapján végzem el. Benigni Sámuel bizottsági tag javaslatára a jegyzőkönyvbe minden elhangzott beszédet rögzítettek, azt az összes tag aláírta, illetve határozatba vették díszes kiállításban „a jövő kor számára örök-emlékül” való kinyomtatását. Az *Ellenzék* napilap kezdeményezte, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvet „annyi példányban nyomassák ki, hogy abból a város minden polgára kaphasson egy példányt emlék gyanánt” (E.1896/113: 2). A színes fedőlapú, aranyozott élű díszkiadvány nemsokára meg is jelent (5. kép) (*Díszközgyűlés... 1896*).

Albach Géza polgármester köszöntő beszédében indítványozta a főispán meghívását is az ülés levezetésére.⁵ Miután gróf Beldi Ákos főispán a 7 tagú küldöttség élén megérkezett, megtartotta megnyitó beszédét, a hazaszeretet (nemzeti elköteleződés) és a királyhűség kettősségét hangsúlyozva: „Ha a Hazának lángoló szeretete, a Trón iránti tántoríthatatlan hűség, a magyar nemzetenél jövőben is oly élénken fog élni, mint a múltban, ha úgy anyagi, mint szellemi téren kettőzött munkával és lankadatlan szorgalommal igyekezünk megfelelni a reánk várakozó nagy feladatoknak – akkor bizton tekintünk a második ezer év felé.” (i. m. 5.) Benel Ferenc városi bizottsági tag indítványozta a beszéd jegyzőkönyvi megörökítését. Indoklása egyrészt a jelenben felismert múlt (*prezentizmus*) tanúbizonysága volt („bátorkodom kijelenteni ama meggyőződésemet, miszerint [...] fel-lángoló megünneplése, hazánk történelmi irodalmában s talán a világtörténelmében is, mint egy önálló és korszakot alkotó kimagasló mozzanat fog már a közel jövőben méltattatni”), másrészt a forrásalapítás szándékát jelentette („és úgy vagyok továbbá meggyőződve, mélyen tisztelt ünneplő közgyűlés, hogy ennek a történelmi nevezetességű irodalomnak a megalapításához a nélkülözhetetlen hiteles adatokat első sorban a törvényhatóságoknak ünneplő közgyűléseikről, ezek örvendetes emlékének megörökítése-ül felveendett jegyzőkönyvek fogják szolgálatni”). (i. m. 6.)

Esterházy László főjegyző a királyhoz küldendő hódoló felirat ügyében emelt szót. Előterjesztését Groisz Gusztáv városi bizottsági tag is támogatta. (i. m. 7–11.) Ezután sor került a felirat felolvasására is, amelyet a közgyűlés állva hallgatott végig. (i. m. 11–12.)

4 Az eseményt bemutatja, a hódoló feliratot és az elhangzó beszédeket közli: E.1896/108: 1–3; K.1896/108: 2–3; Köváry 1897: 200. Az alispán beszéde: K.1896/111: 1–2, 112: 1–2, 113: 1–2, 114: 1–2.

5 A polgármester köszöntője: *Díszközgyűlés... 1896*: 4.

A díszközgyűlésén Márki Sándor történész, tiszteletbeli tanácsos mondott ünnepi beszédet.⁶ Történelmi, várostörténeti előadásában az országos események helyi kihatásait, a város hírneves szülőiteinek eredményeit vette számba. Felemlítette, hogy a hely története a nemzet (az ország) történetét képezi le „Városunk története kicsiben a Nemzet története. Hálát adunk a magyarok Istenének, hogy lelkünk egybeforrt a mi nemzetünk lelkével, hogy a mi vérünk is dobogtatja a haza szívét.” (i. m. 27–28.)⁷

Az ünnepi közgyűlés több, a millennium megünnepléséről szóló javaslatot tárgyalt: 1. Szvacsina Géza tanácsos szeretetház felállítását javasolta (i. m. 29–31); 2. ugyanő tett javaslatot Lintzegh János egykori főbíró hazafias önfeláldozását (1660. május 22.) ábrázoló kép megfestetésére (i. m. 33–35), melyet Sándor József bizottsági tag is támogattott, megtoldva azzal a javaslattal, hogy a főbírónak a nagyobb nyilvánosságot igénylő emlékoszlopot is állítsanak (i. m. 36–37); 3. Losonczy János tanácsos javasolta Bocskay István szülőházának emléktáblával való megjelölését (i. m. 37–39); 4. Nagy Mór tanácsos Kolozsvári Márton és György szobrászok prágai Szent György-lovasszobra másolatának felállítását terjesztette elő (i. m. 40–42); 5. Salamon Antal tanácsos Mátyás király szülőházának helyreállítását és közművelődési célra való hasznosítását kezdeményezte (i. m. 43–45); 6. Szabó Gyula tanácsos indítványozta egy irodalmi és tudományos munka támogatására szolgáló alap létrehozását (i. m. 47–48; *Díszközgyűlés...* 1899); 7. ugyanő terjesztette elő az iparmúzeum és a millenniumi iskola alapköveinek letételét, melyeket a királyról, illetve a millenniumról neveznek el (*Díszközgyűlés...* 1896: 49–50); 8. végül Fekete Nagy Béla aljegyző indítványozta a Mátyás-szobor szeptember 30-ai alapkövetételét (i. m. 52–54). Valamennyi indítványt egyhangúlag fogadta el a közgyűlés. Az esemény a főispán beszédével zárult.⁸

Az Egyetemi Kör. Herczegh Béla, a diákszövetségi osztály elnöke áprilisban tett ünneprendezési indítványt. E szerint a kolozsvári egyetem ifjúsága képviseltetni fogja magát az országos ifjúsági rendezvényeken, emellett külön díszülést is szervez, illetve emlékünnepeket rendez Martinuzzi György („a legnagyobb erdélyi politikus”), Bethlen Gábor („a legjelesebb fejedelem”) és Kemény Zsigmond („a legkiválóbb erdélyi író”) emlékeire. (K.1896/83: 3.)

A millenniumi közgyűlést május 14-én tartották. Ezen jegyzőkönyvileg örökítették meg az évfordulót és indítványozták a korábban tervezett emlékünnepek megtartása mellett az október 6-ai gyászünneppel nagyszabásúvá tételét és a halottak napi köztemetőben való koszorúzásokat, Wesselényi Miklós születésének 100. évfordulójának megünnepelését (december 30.), illetve az egyetemi menza érdekében országos mozgalom indítását. (K.1896/110: 3.)

A „történeti emlékünnepe” 17-én zajlott, mely alkalommal Herczegh Béla megnyitója után Krenner Miklós, Ranezay József és Imre Sándor tartottak emlékbeszédeket. A beszédek között Péterffy Béla és Ditrói Nándor joghallgatók szavaltak.⁹

Az Erdélyi Irodalmi Társaság május 17-én tartotta meg millenáris ülését a városháza közgyűlési termében. Gróf Kuun Géza elnök megnyitója után Ferenczi Zoltán, a társaság

6 A történész beszéde nyomtatásban is megjelent: *Díszközgyűlés...* 1896: 13–28, Márki 1907: VI, 16–39; a napilapban: K.1896/114: 1–2, 115:1–2, 116: 1–2.

7 A lokális történelmekkel foglalkozó szakirodalom számára ismert az a látásmód, hogy a helytörténetet a nemzeti eseményeket lokalizálja, az országtörténelem pedig legitimizálja a lokálist történelmet (vö: Fabre 2001: 20, Keszeg 2008: 330, Keszeg 2015: 372, Vajda 2013: 249 és Vajda 2015: 46).

8 A városi közgyűlésről: E.1896/112: 2; K.1896/112: 1–2, 113: 1; Kőváry 1897: 189.

9 Az emlékünnepekről: E.1896/112: 2; K.1896/112: 3.

titkára *Költészet és nemzeti élet* címmel tartott ünnepi beszédet.¹⁰ Az irodalom és történelem kapcsolatát taglaló előadást követően E. Kovács Gyula tag, a kor ünnepelt színésze és költője adta elő *A mi ezerévünk* című ódáját.¹¹ A rendezvényt a New York szálló termében tartott „kedélyes társas vacsora” zárta.¹²

Az egyetem a számvetés jegyében elkészítette a történetét és a statisztikákat feldolgozó kiadványt (*Acta universitatis...* 1896).

Az egyetemi tanács 1896. március 28-án elhatározta, hogy az ezredévi ünnepségek alkalmából millenniumi emlékünnepet tart. (K.1896/75: 2.) Az ünnepély megszervezését Meltzl Hugó prorektor elnökletével a karok dékánjaiból és prodékánjaiból álló bizottság-ra bízta, az ünnepi beszéd megtartására pedig Szádeczky Lajos történészt kérték fel.

Az egyetem a beszédek és beszámolókat közlő sorozatában díszes külalakkal jelentette meg az ünnepi ülés anyagát (6. kép) (*Acta universitatis...* 1897).

A bizottság a díszközgyűlés időpontját az egyetemalapítás szokásos ünnepnapjához igazította, május 31-ére (vasárnapra) tűzte ki, helyszíneként pedig a Redut dísztermét választotta. Az ünnepi program megállapítása után szétküldték az ezt tartalmazó meghívókat. A meghívó az öltözetéről is rendelkezett: „megjelenés magyar díszben vagy ünnepi ruhában” (i. m. 30).¹³

Az ünnepély napján a díszmagyarba öltözött egyetemi tanács az egyetem központi épületében gyűlekezett. Innen vonult a testület – a király által adományozott egyetemi díszjelvényeket, díszruhákat és díszbotokat először használva¹⁴ – meghatározott sorrendben kocsikon a Vigadóhoz. A feldíszített terem emelvénnnyel magasított részén foglaltak helyet. Az emelvény hátsó falán a király életnagyságú, nemzeti színű zászlókkal körített arcképe volt elhelyezve. A terem másik felén a kormánybiztos számára tartottak fenn díszhelyet, fölötte a falon pedig a magyar állam zöld babérmagassal díszített koronás címere függött. A kormánybiztos és a rektorok ülőhelye között volt a szónoki emelvény és asztal. A meghívott közönség számára a terem kétharmadát betöltő helyeket szánták, itt az előkelő közönség (hatóságok, testületek, a hadsereg és a város „intelligentiája”) foglalt helyet, szemben az egyetemi tanáccsal és a tanárokkal, hátuk mögött az egyetemi ifjúság álló csoportjával. A terem hosszában végigfutó karzat a hölgyek számára volt díszítve és fenntartva. A terem egyik végén levő kisebb karzatokon az ifjúsági dalárda, a másik végében levőkön pedig az ifjúság egy része helyezkedett el.

Az egyetemi tanács bevonulása is díszletezett, a sorrend pedig előre meghatározott volt. A külsőségek bemutatására idézet: „Elöl jött az egyetem díszbotjával, díszegyenruhában az egyetemi pedellus, utána egymás mellett a rector és a prorektor; ezután kettesével az egyes karok dékánja és prodékánja a hagyományos sorrendben, mindenik dékán-pár élén a díszruhába öltözött pedellus, a karok díszjelvényű botjaival. Az elhelyezkedésnél a tanács tagjai a hosszú asztal mellett a hagyományos rendben foglaltak helyet, a pedellusok közül kettő a bejárat ajtajánál, egy a rector, egy a tanács asztalánál s egy a szónoki asztal mellett állott. Nagy feltűnést és élénk érdeklődést keltettek az ekkor először hasz-

10 A titkár ünnepi beszéde nyomtatásban is megjelent: K.1896/161: 1–2, 162: 1–2; Ferenczi 1896.

11 Az ódát a napilapok is leközölték: E.1896/112: 1; K.1896/112: 1.

12 Az eseményről beszámoló: E.1896/112: 2; K.1896/112: 2, 3.

13 Az egyetemi millenniumi ünnepségekről a rectori beszámoló is megemlékezett: Lindner 1896: 31–36.

14 A király által a millennium alkalmából adományozott egyetemi díszjelvényeknek a király jubileumain, emlékállításokon, megemlékezéseken stb. való használatát szabályzat írta elő (vö: *Szabályzat...* 1897).

nált rectori és dékáni remekművű lánczok, művészi kivitelű pedellusi botok és díszruhák. E jelvények nagy mértékben hozzájárultak az ünnepély külső fényének emeléséhez.”¹⁵

Az egyetemi tanács elhelyezkedése után jött be és foglalta el díszhelyét a Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert képviselő Leővey Sándor miniszteri tanácsos (kormánybiztos).

Az ünnepi programot az ifjúsági dalárda kezdte meg a *Szózat* eléneklésével, majd Martin Lajos rektor mondott megnyitóbeszédet. „Európa s vele együtt az egész művelt világ figyelme most Magyarország felé fordul” – e szavakkal kezdte beszédét a rektor. A díszközgyűlést azzal indokolta, hogy az egyetem mint a király „dicsőséges alkotása”, illetve „mint azon tanintézet, mely arra van hívatva, hogy magyar tudományt és művelődést terjesztszen kedves hazánk keleti részeiben” nem zárkozhat el a millennium ünnepelésétől: „kétszeres hazafiúi kötelessége, hogy a magyar nemzeti állam ezer évi fenállása feletti örömének méltó kifejezést adjon”.¹⁶

Beszéde végeztével a rektor felkérte Szádeczky Lajos történészt, a Bölcsész- és Történettudományi Kar dékánját az ünnepi beszéd megtartására. A történész nagyívű beszédében a honfoglalástól a közelmúltig tekintette át az országos eseményeket, a „nemzeti irodalmat” (költészet, történetírás), az iskolák fejlődését (kitérve a kolozsvári egyetem létrejöttére). Előadása végén a „nemes ifjúsághoz” is szólva méltatta a királyt és millenniumi gesztusát: „Millenniumi legmagasb kitüntetése, egyetemünk ez alkalommal először használt díszjelvényei, legyenek megszentelt zálogai annak, hogy a koronás apostoli király munkában és tudományszeretben tündöklő példányképe mindig előtte fog lebegni az egyetem tanárainak, polgárainak! A mi szent István vagy szent László képét régi zászlainkon: sugározza át az a kegyelet egyetemünk alapítójának képét insigniainkon! Jövel új ezredév, a munka, a béke, a tudomány és a boldogság ezer éve, bizalommal nézünk eléd, remélve, hogy alma mater »in hoc signo vinces«!”¹⁷

A beszéd után a dalárda a *Rákóczi-indulót* énekelte el, majd Széchy Károly egyetemi tanár, a Bölcsész- és Történettudományi Kar prodékánja *Ezer év című* „magas szárnyalású” ódáját Tubán Károly bölcsészhallgató szavalta el.¹⁸

A szavalat után a karok dékánjai kihirdették a karok által a millennium alkalmából felavatott tiszteletbeli doktorok neveit. (VU.1896/15: 236.)¹⁹ Az ünnepség zárásaként az ifjúság egyesített dalkörei elénekeltek a *Himnusz*t, majd az egyetemi tanács és a kormánybiztos a bevonulási sorrendben hagyta el a termet.

A millenniumi ünnepséget a Központi Szállóban délben tartott díszebéd fejezte be, a kor szokásainak megfelelően szónoklatokkal és pohárköszöntőkkel.²⁰

15 Közli a közgyűlési beszámoló: *Acta universitatis...* 1897: 33.

16 Martin Lajos beszédét közli a közgyűlési beszámoló: *Acta universitatis...* 1897: 33–35, az idézetek a 33–34. oldalakon.

17 Szádeczky Lajos beszéde *Emlékezzünk régiekről* címmel megjelent a napilapban: K.1896/123: 1–2, 124: 1–2, 125: 1–2. A beszédet a közgyűlési beszámoló is közölte: *Acta universitatis...* 1897: 36–68, az idézet a 66. oldalon.

18 A vers megjelent a közgyűlési beszámolóban és a napilapban: *Acta universitatis...* 1897: 68–75, E.1896/127: 1–2.

19 A tiszteletbeli („ezredévi”) doktorok – tudósok, közéleti személyiségek, politikusok – névsorát közli a közgyűlési beszámoló: *Acta universitatis...* 1897: 76–80.

20 Az eseményről: K.1896/123: 2, *Acta universitatis...* 1897: 80. A közgyűlésről a rectori beszámoló is megemlékezett: Lindner 1896: 33–36.

A Kolozsvári Ipartestület már az 1896. május 10-ei alakuló gyűlését is a millennium ünnepléséhez kötötte. A testület szeptember 20-án tartotta millenniumi díszközgyűlését a Vigadóban. A Polgári Dalegylet *Himnusza* után Reményik Károly elnök tartotta a megnyitóbeszédet. Az esemény fénypontját Benigni Sámuel ünneplése képezte: a város köztisztviselőiben álló és az alakuló gyűlésen tiszteletbeli elnökké választott iparosát ünnepélyesen beiktatták tisztségébe. Egy háromtagú bizottság meghívta az ünnepeltet, majd Reményik Károly laudációja után Hirschfeld Lajos titkár felolvasta és átadta a díszoklevelet. Ezt Benigni Sámuel beszéddel köszönte meg.

Az ünnepi évhez kapcsolódóan a titkár elszavalta Sebesi Samunak az alkalomra írt *Ezer év* című ódáját. Végül Hevesi József terjesztette elő indítványát: az ünnepnap emlékére az ipartestület „minden jövedelmi fölöslegét” az Iparosok Aggmenháza alaptőkéjéhez csatolja. Miután ezt a közgyűlés elfogadta, az ülést a *Szózat* eléneklésével zárták. A díszében a királyra és királynéra, a tiszteletbeli elnökre, a polgármesterre, az elnökre és titkárra, illetve a város iparosaira, világi és egyházi előljáróira mondtak pohárköszöntőket.²¹

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Az utolsó millenáris emlékülést december 2-án az Erdélyi Múzeum-Egyesület tartotta a városháza termében. A közgyűlésen gróf Esterházy Kálmán alelnök elnökölt. Mellette Szász Domokos püspök alelnök, illetve Finály Henrik titkár foglalt helyet, az eseményen a városvezetőség mellett az egyházi és világi előljárók és Kolozsvár „előkelő hölgyközönségének számos tagja” vett részt. A díszmagyarban megjelent alelnök megnyitó beszédében az egyet munkásságát méltatta, a titkár pedig ünnepi felolvasást tartott. A múzeumok történetéről, szervezetéről és céljairól szóló beszéde²² után a titkár indítványt tett arra, hogy az EME alakuljon át erdélyi tudós társasággá, „mely a hazai tudomány körül érdemeket szerzett férfiakat válassza tagjaiul”. A díszülést az alelnök a haza és a király éltetésével zárta.²³

Iskolaünnepek, millenniumi istentiszteletek. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy május 9-én az összes népoktatási intézetben „az ezredéves főnnállás emlékére istentisztelettel összekötött iskolai ünnep tartassék”. (K.1896/62: 2.) Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter a szakiskolákat szólította fel, hogy „az ezredévet méltató iskolai ünnepélyt szervezzék”. Két lehetséges időpontot javasolt: „Részemről legczélszerűbbnek vélném, ha ezt az ünnepélyt akár május hó 2-án tartaná az iskola, a mikor Ő császári és apostoli királyi Felsége az ezredéves kiállítást megnyitja, akár június hó 8-án, a mikor az egész nemzet hódolatát mutatja be a szent koronának és dicső viselőjének, Apostoli Királyunk Ő Felségének.” (K.1896/86: 3.)

Az iskolaünnepek többnyire istentisztelettel összekötött rendezvények voltak. Az ünnepi program általában a *Himnusz* éneklésével kezdődött, majd alkalmi ima, megnyitóbeszéd, királyhimnusz, óda, alkalmi beszéd, népdal stb. után a *Szózat* éneklésével ért véget. Az iparos tanonciskola május 3-án (K.1896/91: 3), az állami felsőbb leányiskola (K.1896/104: 2, 106: 2) és az unitárius teológia (K.1896/107: 1) pedig 8-án ünnepelt. 9-én tartotta millenniumi ünnepségét az állami tanítóképző intézet (K.1896/103: 3), az állami tanítónőképző intézet (K.1896/103: 3, 106: 2), a hídelvi református elemi iskola (K.1896/105: 2, 107: 1), az izraelita leányiskola (K.1896/105: 2), a kereskedelmi akadémia (K.1896/104: 2, 106: 2), a városi polgári fiúiskola (K.1896/104: 2, 106: 2), az

21 Az eseményt és az elhangzott beszédeket a napilap közölte: K.1896/210: 2–3, 214: 1–2.

22 A beszédet az *Erdélyi Múzeum* közölte: EM.1897/1: 1–11.

23 Az eseményről: K.1896/276: 2, EM.1896/10: 505–506.

I. községi elemi vegyes népiskola (K.1896/105: 2), a II. községi – leendő Millenniumi – népiskola (K.1896/104: 2, 106: 2–3), a református kollégium (K.1896/103: 3, 106: 2), a siketnémák kolozsvári országos intézete (K.1896/104: 2, 106: 3), az unitárius leányiskola (K.1896/104: 2) és az unitárius főiskola (K.1896/101: 3, 106: 2). A kolozsvári országos javítóintézet 10-én (K.1896/105: 2), a Mária-Valéria leányárvaház 14-én (K.1896/109: 3, 110: 3), a református teológia 16-án (K.1896/109: 3, 112: 3), a római katolikus elemi iskolák 17-én (K.1896/111: 3, 112: 3) szerveztek ünnepségeket. A koronázási jubileumon, június 8-án ünnepelt a női ipariskola (K.1896/129: 2–3) és az államilag segélyezett népiskola (K.1896/127: 2).

Társadalmi egyletek, intézmények ünnepségei. Az első ezredéves ünnepélyt a Dávid Ferenc Egylet tartotta január 12-én, még a hivatalos ünnepségek megkezdése előtt. A Kolozs megyei Tanítótestület Kolozsvári Köre május 2-án ünnepelt az állami tanítóintézet tornacsarnokában (K.1896/101: 2–3). Május 10-én alakult a Kolozsvári Ipartestület (K.1896/107: 2), a Kolozsvári Kört felváltó Nemzeti Kaszinót pedig 21-én alapították (K.1896/116: 2–3). Június 7-én rendezett népünnepélyt a Kolozsvári Jótékony Nőegylet. A Sétatéren zajló eseményen versenyt szervezett a Kolozsvári Kerékpáros Egylet is. A nagy-sikerű nap az este megrendezett tóparti tűzijátékkal ért véget. (K.1896/117: 2, 128: 2.) Másnap, 8-án pedig az Erdélyi Női Iparegylet és a Női Ipariskola rendezett ünnepséget a Vigadóban (K.1896/125: 3). A Vöröskereszt Egylet kolozsvári választmánya augusztus 23-án szervezett sétatéri ünnepélyt (K.1896/186: 2). A Kolozsvári Kerékpáros Egylet „millenáris kerékpár ünnepélyt” szervezett október 4-én. A kerékpárverseny a város és a Sétatér fontosabb utcáit érintette. (K.1896/225: 2, 226: 2.)

EMLÉKÁLLÍTÁSOK: ALAPKÖLETÉTELEK ÉS AVATÁSOK

Az emlékfauültetések. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter rendeletére országos faültető mozgalom kezdődött. A rendeletet ismertető napilap felvezetőjében a következőképpen indokolta a gesztust: „A magyar nép régi szokása, hogy nagyobb események emlékére fákat ültet, hogy a csemeték megizmosodva késő utódoknak is hirdessék a velük jelzett időt.” (K.1896/54: 3.) A faültetések ünnepi keretben szerveződtek: a tanár vagy igazgató alkalmi beszédet tartott, a növendékek szavaltak, a faültetés közben pedig a *Himnusz*t és *Szózat*ot énekelték a diákok. Április 26-án a Külső-Magyar utcai leányiskola növendékei 26 emlékfát ültettek (K.1896/96: 2), illetve a Református Kollégium udvarán ültettek hársakat és tölgyeket az intézmény diákjai és tanárai (K.1896/97: 2). 27-én a II. községi iskola ültetett – a leendő Millenniumi Népiskola udvarán – 30 emlékfát (K.1896/97: 2). Május elsején a római katolikus Lyceum elemistái ültettek négy fát az iskolakertben: az első osztály fája az Árpád, a másodiké a Szent István, a harmadiké a Szent László, a negyediké pedig az I. Ferencz József nevével lett elültetve (K.1896/100: 2). Ugyanaznap Havas Gyula főmérnök négy hársfát ültetett a szamosfalvi honvédelemkmű szegleteire (E.1896/107: 3). Az állami felsőbb leányiskola növendékei május 2-án – a budapesti millenniumi kiállítás megnyitásának napján négy gesztenye- és három hársfát ültettek a Sétatéren (K.1896/100: 2). 4-én az evangélikus papikertben ültetett 13 fát az

iskola ifjúsága (K.1896/102: 3). 5-én az ortodox izraelita fiúiskola növendékei ültettek 20 fát az iskolaudvaron (K.1896/103: 3), illetve a Vöröskereszt Egylet a Külső-Magyar utcai korháztelkén ültetett el négy csemetét (K.1896/104: 3). 6-án a siketnémák intézetében zajlott le a faültetés (K.1896/104: 2). A kolozsmonostori gazdasági tanintézet június 2-án a telkén kialakított „Királydombon”, a király ezüstmenyegzőjére ültetett facsoport (1879) mellé ültetett millenniumi emlékfákat (*Emlékfái...* 1899: 112).

A Mátyás király-szoborcsoport alapkövetétele. 1893. április 9-én a Mátyás-szoborbizottság elhatározta, hogy a millennium ünnepsére elkészül a szobor (VU.1893/17: 289). Nemsokára újabb pályázatot írtak ki 1894. május 1. határidővel (VU.1893/24: 425).

1895 márciusában a városi közgyűlésen javasolták, hogy a Mátyás-szobor felállítással, országos részvétellel kapcsolódjanak a millennium ünnepsébe (K.1895/61: 2). 1896 februárjában a városi közgyűlés elhatározta, hogy az ezredévi ünnepségek alatt leteszik a szoborcsoport alapkövét (K.1896/38: 3, VU.1896/6: 93). Júliusban egy erre a célra felállított bizottság megállapította a szeptember 29–30-i ünnepély programját és sorrendjét (K.1896/161: 2). A város az ünnepélyre a királyt is meghívta, aki a szeptember eleji hírek szerint báró Fejérváry Géza honvédelmi minisztert bízta meg képviseletével (VU.1896/37: 616).²⁴

Az alapkövetétel eseményét különféle helyi rendezvények előzték meg, amelyek felhívták a figyelmet egyrészt a közelgő eseményre, másrészt magukra is ráirányították a figyelmet. Az Erdélyi Irodalmi Társaság az alapkövetétel előtti napon rendezett Mátyás-ünnepséget. Szász Gerő alelnök megnyitója²⁵ mellett Márki Sándor tartott *Mátyás és a renaissance* címmel²⁶ az ünnephez kapcsolódó beszédet. Hegedüs István egy Mátyás király nevében írt Janus Pannonius-költemény fordítását olvasta fel. Az ünnepséget követő díszebéden a rangos meghívottakra és a vezetőség tagjaira mondtak pohárköszöntőket.²⁷

A Mátyás-ünnepség hálaadó istentisztelettel kezdődött a főtéri (Szent Mihály) templomban. Ezalatt a meghívott testületek és résztvevők megtöltötték a teret, a dísztribünöket. A templomból kivonuló előjárók (a királyt képviselő miniszter; a kormányt, a várost képviselők; egyházi és katonai méltóságok; az egyházi, katonai és polgári testületek) a királyságtorban és környékén foglaltak helyet. Az ünnepélyt a Kolozsvári Dalkör és Polgári Dalegylet együttesen énekelt *Szózat*a nyitotta meg. Majd Hegedüs Sándor országgyűlési képviselő, a szoborbizottság elnöke tartott megnyitó beszédet. A királyi személynőknek is címzett beszéd az ezredévi ünnepségekhez kötődő napot a nemzeti és dinasztikus kötődés vonatkozásában értelmezte: „A nemzeti tradíciók és a királyszeretet összeolvadó ünnepe ez! [...] Legyen örökké tartó ez emlék, és főleg azon érzés, az a hagyomány, melyet kifejez: Legyen áldott az a fenékelt lelkű Uralkodó, ki Excellenciád által képviselve, nemcsak megalapította, de meg is szentelte azt, mert ez óton is áthelyezte a nemzeti hagyományt a dynasztia hagyományába, és a kettőt szerencsésen egyesíté. Mindkettő boldogítására!” Báró Fejérváry Géza királyi személynök rövid válaszában a király „legfelsőbb örömeinek és meglegedésének” üzenetét tolmácsolta. Báró Jósika Sámuel, a király személye körüli ügyek minisztere a kormány képviseletében beszélt, majd Groisz Gusztáv felolvasta az alapköbe szánt

24 1896. május 2-ától, a millenniumi év megnyitásától a november 3-ai bezárásáig az uralkodóház tagjai Magyarország különböző részein avattak középületeket, kiállításokat, emlékműveket stb. A millenáris emlékkalkotásokat bemutatja: Kövály 1897: 124–171.

25 Az alelnök *Mátyás király* című beszédét a napilap közölte: K.1896/221: 1.

26 A történésez beszéde nyomtatásban is megjelent: K.1896/221: 2, 223: 2, 224: 2, 225: 1–2; Márki 1907: 65–88.

27 Az eseményről: K.1896/222: 3.

oklevelet, mely az emlékezet létrehozásának nemzeti kegyeletét és kötelességét indokolta. Részlete: „Legyen ez a kő megingathatatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak, melynek hivatása lesz egyrésztől bizonyosságot tenni arról, hogy Kolozsvár sz. k. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttének emlékét kegyelettel őrzi; másrésztől egyik nevezetes tanújele lenni annak, hogy e haza fiai az ezredik év emlékét minő alkotások által kívánták megörökíteni. De legyen egyszersmind e szobormű egyik rombolhatatlan hirdetője nemzeti multunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen, dobogtassa meg a haza minden hű fiának szívét, s teljesítse e magasztos hivatását, míg magyar él ezen a földön. Kolozsvár, 1896. szeptember hó 30-ikán.” (EM.1896/8: 398–399).²⁸

Az okiratot a *Himnusz* éneklése alatt helyezték az alapköbe, ezután következtek az ünnepélyes kalapácsütések a szokásos, különféle jelmondatok kíséretében. Az első kalapácsütést a királyi személynök tette („Ő császári és apostoli Királyi Felsége legmagasabb Nevében”), majd a kormány képviselője („Mátyás király szelleme lengjen e város és lakói fölött”), a püspökök, gróf Béli Ákos főispán („Hirdesse e szobor az igazságot, mely örök”), Albach Géza polgármester („Nemzetem kegyelele légy szilárd és állandó multadnak napjai iránt”), az ítéletábla elnöke, országos képviselők, az alispán, Farkas Lajos rektor („Légy erős, mint a történelem igazsága!” – Farkas 1897: 48), Kozma Gyula főügyész („Mátyásnak az Igazságosnak hódolata jeléül, az Igazság szolgálója”), a szoborbizottság vezetőségi tagjai, illetve Fadrusz János („Isten nevében”) következtek.²⁹

A kalapácsütések befejeztével Hegedüs Sándor mint a szoborbizottság elnöke rövid beszéd kíséretében átadta a szoboralapot Albach Géza polgármesternek, majd a dalegyletek *Fohászával* az ünnepségnek ez a része véget ért.³⁰ (2. kép)

(Az elkészült szoborcsoportot 1902. október 12-én avatták fel.)

A város díszzászlajának felszentelése. A budapesti koronázási évfordulóra, a hódoló körmenetre lovasbandériumot szándékozott küldeni a város. Ugyanakkor a városi bizottság elhatározta és a város hölgyei felvállalták, hogy elkészíttetik a város címeres díszzászlaját. A munkát Pákey Lajos főépítész terve alapján a Női Iparegylet ipariskolája végezte el. A költségek összegyűjtésére báró Bánffy Albertné elnöklete alatt külön bizottság alakult. A június 2-ára elkészült zászló leírását a napilap is közölte: „A lobogó egyike a himző művészet remekeinek, s alig hisszük, hogy sok város dicsekedhetnék ilyen zászlóval. Az egyik oldalon, mely vörös selyemből van, a város czimere és egy feliratos szalag van, a másik oldalt a Mátyás király arczképe kék alapon arany-sárga selyemmel himezve díszíti.” (K.1896/124: 3.) A zászlót a június 8-ai budapesti koronázási ünnepségen használták először.

A városzászló avatására, az ünnepélyes szögbeverésekre közvetlenül a Mátyás-szoborcsoport alapköletétele után került sor. Albach Géza polgármester megnyitó beszéde után báró Bánffy Albertné elnök (Kolozsvári Jótékony Nőegylet) átadta a lobogót, melyet az ünnepi sátor asztalára helyeztek, majd megkezdődött annak megáldása. Áldást mondott Bíró Béla római katolikus apátplébános, Szász Gerő református esperes, Grátz Mór evangélikus lelkész, Eisler Mátyás neológ és Glasner Mózes ortodox főrabbi.

A szertartás után a zászlóavatás szokásának megfelelően az előkelőségek emlékmondatok kíséretében egy-egy szeptet vertek a zászlórúdba. A szögbeveréseket báró Bánffy Al-

28 A napilap közli az aláírók névsorát is: K.1896/222: 1–2. Részletek másutt: Kőváry 1897: 171, Fekete Nagy 1902: 315.

29 A jelmondatokat, mintegy 15-öt – „melyeket a nagy tolongásban és zajban hallani lehetett” – a *Kolozsvár* napilap közli: K.1896/222: 2.

30 A *Vasárnapi Ujság* fotót is közölt (VU.1896/41: 687, 688); az eseményről Kőváry László is beszámolt (Kőváry 1897: 166–171).

bertné zászlóánya kezdte („Békében lengjen hazáért, királyért”), majd a lelkészek, a városi és egyházi előljárók feleségei (egyben nőegyleti tagok), a főispán („Honleányi lelkesedés alkotott, honfiúi szeretet tartson meg”), a polgármester („Hálánk és dicsőség képezze jutalmát alkotóidnak”), Hegedüs Sándor országgyűlési képviselő („Vezessen győzelemre békében”), Farkas Lajos rektor („Légy az eszményi és emberszerető tudománynak is diadaljelvénye” – Farkas 1897: 48), gróf Lázár István alispán („Hirdesd az idők végéig az Istenben való hitet, a király iránti hűséget és a hazaszeretetet”), a törvényszéki elnök, az erdőigazgató, az állami vasúti üzletvezető, a posta- és távíró tanácsos, a színház intendánsa, a kaszinó alelnöke, az EMKE titkára, a városi tanácsosok, a városi főjegyző és más előljárók végezték el a szegbeveréseket.³¹ A zászlóavatás a *Rákóczy-induló* előadásával zárult.

Az I. Ferenc József Technológiai és Iparmúzeum alapkövetétele. 1896 márciusában a városi közgyűlés elhatározta azt is, hogy leteszik a város technológiai- és iparmúzeumának alapkövét (K.1896/73: 3.). Erre szintén szeptember 30-án került sor.

Az alapkövetételéhez a Mátyás-szoborcsoport alapkövetétele és a városzászló avatása után vonult fel a városi közönség. A polgári iskola telkén, a lobogókkal feldíszített udvaron felállított dízsátorban várták az előljárók – Sigmond Dezső országgyűlési képviselő és egyben az intézet felügyelőbizottságának elnöke, Szerényi József országos iparoktatási főigazgató, Gámán Zsigmond iparkamarai titkár, Ferenczi Zoltán igazgató – Jósika Sámuel miniszter és a városvezetőség érkezését. Az udvar közepén volt elhelyezve az alapkö, előtte foglalt helyet Hirschfeld Lajos, az intézet építője és Balázs Béla építészsegéd.

Az ünnepség a Polgári Dalegylet énekével és Sigmond Dezső beszédével kezdődött. A szónok a Technológiai és Iparmúzeum létesítésének eszméjéről, az intézménynek az uralkodóról történő elnevezéséről és anyagi támogatásáról beszélt. Az esemény kontextusát, az országos ünnepséget is felemlítette: „Midőn ma Kolozsvár egy nagy szülöttjének, Mátyás királynak róttá le kegyeletét, egyszersmind az egek urának hálát rebegve, azért, hogy Magyarország ezredéves fennállása után azon szerencsés helyzetben van, hogy bizalommal tekinthet jövője felé; itt mi a kulturának egy új hajlékot akarunk emelni, ezt is a millenárius öröm ünnepei közé óhajtjuk sorozni. Most akarjuk letenni a »Ferencz József iparmúzeum és ipartanműhelyek« alapkövét.” (K.1896/222: 2.) Jósika Sámuel miniszter válaszbeszéde után Ferenczi Zoltán felolvasta az alapköbe szánt oklevél szövegét. Az intézménytörténet bemutatása és a korjelzés mellett az emlékállítási szándék megfogalmazásával zárult a szöveg: „Álljon ez az épület s legyen egyik hirdetője évszázadon át, hogy e haza fennállásának ezredik évében milyen volt Magyarországon a közmívelődés állapota s hogy ennek érdekében Kolozsvár sz. kir. városa minő áldozatot hozott.”³²

A kalapácsütések szertartását gróf Béli Ákos főispán nyitotta meg („Saját erőnkre támaszkodva és vas szorgalmat kifejtve haladhatunk csak előre”), őt követte Albach Géza polgármester („Légy te háza és tükre a munka becsének”), Sigmond Dezső és Hegedüs Sándor országgyűlési képviselők, Szerényi József iparoktatási főigazgató, Gámán Zsigmond kereskedelmi és iparkamarai titkár, Ferenczi Zoltán ipariskolai igazgató, Pákey Lajos szakigazgató, Hirschfeld Lajos építész gesztusa.³³

Szerényi József szakigazgatónak a rendezvény végén tartott beszéde az intézmény létesítését ismét az ünnepi események kontextusába ágyazta, utalva az előző alapköle-

31 A jelmondatokat, mintegy 41-et – „a mennyire sikerült a nagy tolongásban és a sátor alatt folyt hangos kiáltásban” rögzíteni – a *Kolozsvár* napilap közli: K.1896/222: 2, 223: 3. Az eseményről másutt: Kőváry 1897: 171.

32 Az oklevél szövegét a napilap közli: K.1896/222: 2.

33 A jelmondatokat, mintegy 11-et a *Kolozsvár* napilap közli: K.1896/222: 2.

tételre is: „Az ezredéves mult dicsőségén ünnepet ülve és emléket állítva annak a nagy királynak, a kinek neve e nemzet nagyságával oly szorosan össze van forrva, ünnepét üli a munkának is, és hajlékot emel annak a munkának, mely hivatva van a nemzet vérébe átmenve, megtartani az utódoknak egy új ezred éven át azt a hazát, amelyet az ősök ezer év előtt megszereztek és ezer éven át annyi balszerencse között is megtartották.”³⁴ Albach Géza beszédével, majd a Polgári Dalegylet éneklésével zárult az ünnepély.

(Az iparmúzeum épületét 1899. március 27-én avatták fel – MP.1899/70: 4–6.)

Az avatóünnepségeket a New Yorkban megrendezett díszebéd követte. A Sétatéren ingyenes népünnepélyt szerveztek. Este díszvilágítás volt a Főtéren és tűzijáték a Fellegvárról, a színházban pedig díszelőadás a Mátyás-szobor javára (K.1896/223: 3).

Az Ereklýmúzeum ünnepségei. Az 1876-ban alakult Március 15-i Állandó Bizottság 1892-ben létesítette az 1848–49. Országos Történelmi és Ereklýmúzeumot, és alapította ugyanebben az évben az 1848–49. Történelmi Lapokat. A múzeum, mely kezdetben társaságként is működött, folyamatosan gyűjtötte a forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos tárgyi emlékeket és feladatának tartotta emlékhelyek létesítését, illetve a szabadságharcosok és sírjaik nyilvántartását. Már 1868-ban felmerült az ötlet, hogy Tamás András és Sándor László Kolozsváron kivégzett honvédeknek emlékművet állítsanak. 1895-ben az Ereklýmúzeum karolta fel az ügyet, 1896 elején pedig elhatározták, hogy felállításával bekapcsolódnak a millennium országos ünneplésébe.

Az emlékmű alapkövetételét 1896. április 1-jén, Kossuth Lajos temetésének 2. évfordulóján, a millenniumi ünnepségsorozat hivatalos megnyitója előtt tartották. Az alapkö okirata szerint „ez a kömlék Tamás András és Sándor László 1849. október 18-án a hazáért a bitófán e hely közelében vértanu halált halt székely honfiak emlékének fenntartására, a hazafias érzés ápolására s az utánnunk következő nemzedék szívében való élesztésére emeltetett.” Nemcsak az emlékállítás éve, hanem az obeliszk anyaga is a millenniumi emlékállításhoz kötődött. Az emlékállítás története mellett az okirat kiemelte azt is, hogy „ez emlékoszlop kőanyagából épült a Brassó mellett levő Cenken a millenium emléket fenntartó Árpád szobor oszlopa. A Dunapart közelében épülő országháza, valamint Budán épülő királyi várpalota falai emelésénél is használtak e kőanyagból.”³⁵

Szeptemberben az Ereklýmúzeum elhatározta, hogy október 17–18-án megtartja millenniumi közgyűlést és a honvédek emlékoszlopának leleplezését (K.1896/219: 2).

Október 17-én az ünnepi napot a Ferences templomban a kivégzett honvédekért tartott rekviem nyitotta meg (K.1896/237: 3). Délután a gyűjteménynek is otthonául szolgáló Tornavivoda épületében zajlott a közgyűlés. A terem elő részében Kossuth Lajos Turinból hozott asztala, koszorúkkal ellátott könyvvállványa, illetve mellszobra kapott helyet, a falakra több száz honvéd arcképét helyezték fel. A díszmeghívottak és vendégek érkezése után Deáky Albert elnök megnyitotta a gyűlést. Az elnök intézménytörténeti és -tevékenységi beszámolója után Kuszko István múzeumőr felolvasta az egyes testületek és személyek által küldött dísztáviratokat. A felolvasás után megválasztották a tiszteletbeli elnököket. Indítványozták, hogy azokat a honvédeket, akik „az önvédelmi harc története adatai összegyűjtése körüli munkában buzgolkodtak és áldoztak”, tiszteletbeli tagokká válasszák. Elhatározták azt is, hogy a Mátyás király szülőházában létesítendő

34 A beszédet a napilap közli: K.1896/225: 2.

35 Az okiratot közli és az alapköbe tett tárgyakat (dokumentumok, pénzérmék, 1848–49-es ereklýk és történelemkönyvek, visszaemlékezések, szabadságharcosok képei, napilapok stb.) bemutatja: Kuszko összeáll. 1896: 115–122, az idézetek a 115. és 115–116. oldalakon.

múzeum Pantheonjában elhelyezik a tiszteletbeli tagok arcképeit, „mindenik kép alatt tömör szövegezésben tábla fogja elmondani a kitüntetett egyén hazafias munkálkodás terén kifejtett működését.” (Kuszkó összeáll. 1896: 37.) Összesen 145 tagot választottak így „a nagy idők gárdájából”. Emellett a „nagy időköt követő korból” is megválasztottak 15 tiszteletbeli tagot. Az érdekesítette őket erre, hogy „habár nem is részesei a nagy időknek [...], ez idők történet irodalmát maradandó becsű művekkel gazdagították, s az 1848–49-es idők eszméit ápoló és fenntartó testületek életre keltésében és működésében vezértényezők voltak, s az eszméket megőrkítő emlékek állításában fáradhatatlan munkássággal nagy sikereket értek el”. (Kuszkó összeáll. 1896: 44.) A közgyűlés gróf Eszterházy Kálmán tiszteletbeli elnök és Albach Géza polgármester köszönetével ért véget.³⁶

Másnap, október 18-án, a kivégzések évfordulóján avatták a honvédemléket. Az iskolai testületek, tanintézetek, egyletek és társaságok zászlókkal, zárt sorokban vonultak fel. A városi közúti vasút és a MÁV díjtalan különvonatot biztosított.

A vendégek, a honvédegyletek és a rendező bizottság tagjai a városháza előtt gyülekeztek. A többnyire gyalog felvonuló idős honvédek jelentették az egyik látványosságot. A város szélén az ünneplő közönség alakzatba szerveződött: gróf Eszterházy Kálmán, az ünnepély díszelnöke és Szabó Gyula polgármester-helyettes kocsija, Biró Béla apátplébános és segédlete, az ünnepi szónokok és a bizottság tagjai vezették a menetet.³⁷

Először a kivégzés helyéhez vonultak, ahol az apát beszentelte a sírt. Ezután az országot szélén emelkedő obeliszkhez sorakozott fel a közönség. Az ünnepséget gróf Eszterházy Kálmán beszéde nyitotta meg. Szász Gerő református esperes, egykori honvédhadnagy beszédét³⁸ a polgári dalegylet *Himnusa* követte. Deáky Albert az Ereklémúzeum elnöke a vértanúk biográfiáját és az emlékmű létrehozását mutatta be, majd a bizottság nevében adta át az emlékoszlopot. E. Kovács Gyula színész *Az aradi sánczok alatt* című alkalmi versét adta elő. Ezután Szabó Sándor honvédegyleti elnök beszélt, majd az egyetemi polgárság nevében Krenner Miklós.

Az emlékművet Szabó Gyula polgármester-helyettes vette át, majd Csikay György zenekara eljátszotta a *Himnuszt*. Az ezt követő koszorúzás sorrendjét a társadalmi szerepek határozták meg: az alpolgármester, a múzeumi elnök, a debreceni honvédegylet, az egyetemi ifjúság, a felsőbb leányiskola, a színház, a 48-as függetlenségi párt, a kolozsvári könyvnyomdászok, a sütőmunkások stb. vonultak az emlékműhöz. A koszorúzás után a nap díszvendége, Capper Jakab Sámuel angol író, a nemzetközi békekongresszus tagja mondott köszöntőt.³⁹ (3. kép)

Kuszkó István összeállításában az Ereklémúzeum kiadta a millenniumi közgyűlés és a honvédemlékmű felavatási ünnepének emlékkönyvét (Kuszkó összeáll. 1896). (7. kép)

A Szent György-szobormásolat terve. Márton és György szobrászok remekműve másolatának elkészítését és kolozsvári („szülővárosi”) felállítását Márki Sándor történész vetette fel. Kolozsvár törvényhatóságának a millenniumi díszközgyűlésen elfogadott határozata szerint a Szent György-szoborról elkészítendő másolatot múzeumban helyezik el. (*Díszközgyűlés...* 1896: 40–42.) A millennium évében ez nem valósult meg.

36 Az eseményről: K.1896/238: 3; Kuszkó összeáll. 1896: 6–48.

37 A szemtanú 317 „úri fogatot” és 27 „külvárosi szekeret” számolt össze (vö: Kuszkó összeáll. 1896: 55).

38 A beszédet a napilap is közölte: K.1896/239: 1–2.

39 Az adatok és beszédek forrása: Kuszkó összeáll. 1896: 54–86, TL.1896/21–24: 181–205, Kóváry 1897: 52. A *Történelmi Lapok* fotót is közölt (TL.1896/22–23: 201). Bővebb elemzés: Jakab 2012b: 246–248.

1901-ben az uralkodó az Érem- és Régiségtárnak ajándékozott egy gipszmásolatot. Ezért később már kizárólag köztéri bronzszobor jöhetett szóba. Ezt Haller Károly polgármester és Pósta Béla múzeumigazgató indítványozta, őket választották az 1902. október 30-án alakult szoborbizottság élére. Budapesten hasonló mozgalom alakult, ott 1903-ban el is készült a Halászbástya alatt felállítandó másolat, így a kolozsvári szobor öntési költségei – a meglévő minta hasznosíthatósága miatt – lényegesen csökkentek. Az öntést a budapesti Hazai Műercöntőde végezte, a szobrászati munkát Róna József vállalta. Talapzatát bánpataki és bács-toroki kőből faragták, vasrácsos kerítésének elkészítését Lux Kálmán vállalta, díjtalanul.

(A szobor ünnepélyes leleplezésére 1904. szeptember 28-án került sor. Pósta Béla 1913-ban a kompozíció kicsinyített mását szerette volna elkészíttetni, erről Kolozsvári Szeszák Ferenc szobrásszal is tárgyalt, azonban az ötlet nem valósult meg. Vincze 2014: 535.)

Az Unió-festmény terve. Kolozs vármegye megbízott egy történészekből álló bizottságot azzal, hogy ajánljon megörökítésre méltó témát a vármegye történetéből. 1895 januárjában Szádeczky Lajos, Márki Sándor és Kőváry László több javaslatot is tett, „megfestésre ajánlották [...] Erdély hódolatát Esküllőnél a honfoglaló magyaroknak; azt a jelenetet, a mikor Izabella királyné a piaci nagytemplomban 1551. július 26-án Ferdinánd biztosának átadja a szent koronát és [...] az 1660. május 22-én Fenesen, a vármegye területén vívott csatát.” (VU.1895/4: 61.) Végül és leginkább az 1848-as unió kimondásának ünnepi jelenetét javasolta a bizottság, amit a megye el is fogadott. Valószínűleg a jelentésben szereplő érvelés győzte meg a zsűrit: 1. az unió a magyar történelem egyik legnagyobb eseménye volt: „ezen május 30-iki ülés a magyar történelemnek egyik legfőlségebb jelenete. Wesselényi szerint a hon mennydörgésének nyilatkozata az. Hozzáfogható jelenetekkel csak a francia forradalom történetében találkozunk”; 2. nem(csak) helyi köztudós, hanem országos esemény volt: „nem egy vármegye, nem is Erdély, hanem az egész ország ünnepe ez”; 3. a benne megnyilvánuló állameszme általánosan elfogadható: „nem hisszük, hogy politikai aggodalmak merülhetnének föl e tárgy ellen, mely egy pillanatra összebékítette Erdély nemzetiségeit, testvéri ölelkezésre vezetett s mely végre is szent, mert törvény”. (K.1895/19: 2.) A szándék szerint ez a festmény a „múltban gyökeröző állameszme” allegóriája lett volna, a korhű kép megfestését több tényező segítheti: „Nemcsak a szereplő egyéniségek képei állanak – jobbadán legalább – rendelkezésre, hanem a terem egykori berendezésének vázlata is; áll még maga a terem,⁴⁰ élnek egyes szereplők, köztük a jelentés egyik aláírója is, kik mint szemtanúk adhatnak utbaigazítást; lapokban, tudományos könyvekben bő leírások adnak tájékoztatást, stb. Szóval minden kellék meg van adva ahhoz, hogy igazán emlékszerű képet festhessen a művész és remeket, ha lelkét is bele tudja lehelni.” (K.1895/19: 2.)

Az Unió-kép megfestését a későbbiekben már a városi törvényhatóság vette gondjába. A város Roskovics Ignácot kérte fel a munkára, aki őszre már el is készült a szépművészeti múzeum számára készített tervvel. (VU.1895/39: 647.) A vázlat alapján készült beszámoló szerint „Roskovics az 1848-iki erdélyi országgyűlés e nevezetes jelenetét költészettel és nagy drámai erővel komponálta meg. Főalakja a már vak Wesselényi, a ki az unió kimondásának pillanatában nem látja, mi történik körülte, de megérzi azt. A Pestről érkezett fiatalság kibontja a nemzeti zászlót s lelkesültség láza uralkodik a teremben. Wesselényi kiterjesztett karokkal fordul az unió zászlaja felé. A mozgalmas képnek csaknem valamennyi alakjában egy-egy akkori szereplőt mutat be a festő; még a gyűlés hallgatóságának soraiban is ott vannak megörökítve Kolozsvár akkori társas életének előkelőségei, hölgyei.

40 A Redut/Vigadó nagytermében zajlott az esemény – J. A. Zs.

Roskovics az erdélyi uri családoknál, régi lapokban kutatott az arcképek után és pedig a lehető legjobb eredménnyel. Az egykoru leírásokban felsorolt személyiségek arcképeit sikerült összegyűjtenie. A képek festői becse mellett tehát meglesz történeti vonatkozása érdekessége is. A fegyverek, öltözetek hűségét is nagy lelkiismeretességgel kereste ki a művész, ki részletes tanulmánnyal készült a nagy képhez.” (K.1896/55: 2.)

A munka költségeire tekintélyes összeget szavazott meg a város (K.1896/12: 2, VU.1896/6: 93), de a kép a festő időhúzása, illetve látásának romlása miatt sohasem készült el.⁴¹

EGYÉB MEGEMLÉKEZÉSI FORMÁK

A fenti fejezetekben bemutatott díszközgyűlések, megemlékezések és emlékállítások mellett a városban a millennium megünneplésének és az emlékezet kihelyezésének más módjai is érvényesültek. Ezek kezdeményezését vagy véghezvitelét is az ünnepi évhez kötötték. Az alábbiakban ezeknek az emlékezési alakzatokat az áttekintését végzem el.

Mátyás király szülőháza. A város millenniumi közgyűlésén kimondták a ház helyreállítását és „kegyeletes fenntartását”... (161. jkvi. sz.): ezzel elfogadták az Ereklyemúzeum beadványát (vö: K.1895/135: 3, TL.1896/10–11: 85–86), hogy az intézmény gyűjteményét helyezték el benne, illetve lehetővé tették, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület régiségtárának is otthonául szolgálhasson.

Egyházi kezdeményezések. Az Erdélyi Római Katolikus Státus a kolozsmonostori apátság templom még meglévő szentélyéhez új hajót építését határozta el (Kőváry 1897: 35). A Szent Mihály-templom tetőcserepeiből kirakták az 1896 évszámot. (1. kép) Ugyancsak a katolikus egyházközség tervezte a Lourdes-i Mária-szobor „mint ezredévi emlék” felállítását is (K.1896/271: 2). Az új oltár 1897-ben készült. Az eseményt ráépítették a millenniumi ünnepségekre: a szoborra az ezeréves magyar államra is utaló felíratot terveztek, mely azonban nem valósult meg (vö: Jakab 2012a: 164–165, 2012b: 140). A Kétágú református templom számára öntött új harang az ezredév emlékére készült, elhelyezése előtt felküldték a millenniumi kiállításra. (Feliratai: „Isten dicsőségére. A honfoglalás ezredik esztendejének emlékeül, öntette a kolozsvári ev. ref. egyház. 1896.”; „Szász Domokos püspök, Szász Gerő esperes, Herepei Gergely egyházm. jegyző és dr. Kolosvári Sándor főgondnok idejében.”) (K.1896/270: 2).

Millenniumi templom. 1896. február 2-án döntött a református egyházközség, hogy hídelvi városrészben „Isten iránt érzett hálájának kifejezésére, a magyar állam fennállásának ezredik évfordulója emlékére” egy új templomot építtet (K.1897/57: 2). (Alapkövét

41 Kőváry László 1897-ben már befejezettként említette a képet: „A 48-iki napok egyik legszebb jelenete volt az unió kimondása az erdélyi országgyűlésen, a Mohács után politikailag elszakadt Erdélynek visszacsatolása az anyaországhoz. Roskovitz Ignác megfestette Kolozsvár részére. A kép szerint az országgyűlés együtt ül, a pesti ifjúság küldöttsége, a hozott »unio vagy halál« felíratú zászlóval berohan, aki az unióért annyit tett és szenvedett, a most már vak Wesselényi Miklós báró a zászlót megragadja, a követek, hölgy és ifjúsági karzat lelkesedése között. (Kőváry 1897: 50). Az 1898-ban kiadott forradalmi visszaemlékezéseiben is leírja a kép részleteit (Kőváry 1898: 25–35).

végül 1897. június 13-án tették le, az elkészült templomot pedig 1898. április 3-án szentelték fel – MP.1898/8: 4 – 4. kép.)

Millenniumi iskola. 1896 márciusában a városi közgyűlés elhatározta, hogy az újonnan építendő II. községi népiskolát Millenniumi Népiskolának fogja nevezni (K.1896/73: 3). Szeptemberre tervezték az alapkövetételt (K.1896/104: 3). Május 9-én megtartották a zászlószentelési ünnepséget is (K.1896/104: 3, 106: 2–3), az év végéig azonban mégsem volt alapkövetétel. (Az iskola 1898-ban készült el.)

Iskolatörténetek. 1893-ban miniszteri rendelet írta elő a középiskolák történetének elkészítését a millenniumra (K.1893/176: 2). A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívása nyomán az iskolák ezek összeállítására bizottságokat hoztak létre, de nagyrészt egy-egy tanár vagy igazgató egyedül írta meg az intézet történetét. Az egyetem történetét Márki Sándor, a gazdasági tanintézetét K. Vörös Sándor igazgató, a kereskedelmi akadémiáét Kiss Sándor igazgató, a tanítóképző intézetét Lázárné Kasztnér Janka igazgatónő, a siketnémák országos intézetének történetét Szvacsina Géza vette számba. Parádi Kálmán az erdélyi református egyházkerület fő-, közép- és elemi iskoláinak monográfiáját készítette el. 1895–1896-tól a napilapok folyamatosan közöltek elkészült iskolatörténeteket.

Képek, festmények, arcképek – vizuális reprezentációk. 1896 márciusában a városi közgyűlés elhatározta, hogy az *Unió*-kép mellett megfesteti a város polgármestereinek arcképét és a Linczeg János főbíró önfeláldozását ábrázoló történelmi jelenetet (K.1896/73: 3). A király arcképének elkészíttetését a vármegye díszközgyűlése vállalta fel (E.1896/108: 3, K.1896/108: 3).

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet a millennium alkalmából a székháza számára megfestette Felméri Lajosnak „a nemzeti nevelés kiváló harcosának” az arcképét. Kőváry Endre munkáját egy főtéri üzlet kirakatában állították ki. (K.1896/47: 2–3.)

A katolikus Státus igazgatótanácsai gyűlésén elhatározta, hogy megfesteti egykori alapítványtevői és vezetői arcképeit. Az arcképcsarnok számára novemberre 8-at el is készítették (Gaal 2001: 234).

Az országos kiállításra a városról 12 látképet készítettek. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület 50 képet festtetett Erdély látványosságairól, természeti szépségeiről. A fővárosba küldés előtt a New York szálló előcsarnokában tették közszemlére, majd a hazai földrajzi oktatás céljaira sokszorosították. (K.1896/75: 3.)

Emléktáblák, domborművek. A város millenáris közgyűlésén határozták el Bocskay István fejedelem szülőházának emléktáblával való megjelölését (*Díszközgyűlés...* 1896: 37–39). Szeptemberre tervezték a leleplezést (K.1896/104: 3). Az év végén készülöben volt, Márki Sándor szerkesztette a feliratát (K.1896/293: 2, VU.1897/1: 13). Végül ez nem készült el, de 1906-ban állítottak egy emléktáblát a fejedelem emlékének (E.1906/113: 2, 115: 3).

Bertha Mihály a millenniumi kiállításra elkészítette 19 erdélyi fejedelem reliefsjét, ezeket a Budapestre történő szállításuk előtt egy főtéri épületben, az Iparos Egylet székházában állították ki (Gaal 2001: 226).

Novemberben a Felsőbb Leányiskola elhatározta, hogy emléket állít Petőfi Sándor és neje kolozsvári időzésének. Az emléktáblát a Biasini szálló homlokzatára tervezték. Végül csak a következő évben, 1897. március 15-én leplezték le (K.1897/61: 2–3).

Emlékkönyvek. Az egyletek és intézmények szinte kivétel nélkül kiadták a millenniumi közgyűlésekről készült jegyzőkönyveiket. Ezek – amint a rendezvényeken elhangzott ünnepi beszédek is – igényes, díszes kivitelezéssel jelentek meg. A városi törvényhatóság, az egyetem, az Erdélyi Irodalmi Társaság, illetve az Ereklýmúzeuma millenniumi év folyamán kiadta ünnepi anyagait. (5–7. képek)

Millenniumi alapítványok. Az alapítványtevés gesztusa a kor egyik ünnepi alakzataként értelmezhető. A városi törvényhatóság millenniumi irodalmi alapítványt hozott létre „a magyar irodalomnak és tudományosságának régtől neves városunkban való hazafias támogatására” (*Díszközgyűlés...* 1896: 47–48, *Díszközgyűlés...* 1899: 3), amelyet évente kiosztott. (8. kép) A Kolozsvári Ipartestület az iparosok szociális otthonára (agglomerház) hozott létre alapot (K.1896/210: 2–3).

ÖSSZEGZÉS

A millenniumi ünnepségek az eltelt évszázadok és a felhalmozott történelmi múlt nemzeti értelmezését tették szükségessé. A kiegyezés útján dualista államszövetségre lépő Magyarország egyik legszembetűnőbb törekvése a nemzeti emancipáció megtartása, folyamatos felmutatása volt. Ennek a nemzeti eszmének a széleskörű felépítésére és megélésére kínálkozott lehetőség a századvégen az ezredéves múlt megünneplésével.

A kiegyezés után megjelenő társadalmi csoportok (szervezetek, egyletek, társaságok) mint az emlékezést szabályozó intézmények (az *emlékezet keretei* – Halbwachs) önmagukat is megjelenítették a nyilvános ünneplésekben. Az adott események, emlékállítások hosszabb előkészítése különféle bizottságokat igényelt. A bizottságok lehetőséget teremtettek az egyéni ambíciók számára is: fontosabb személyek több bizottság, csoport metszéspontjában feltűntek. A teljes lokális társadalmi-politikai struktúra, hierarchia, az intézményesülő társadalom vált láthatóvá és megtanulhatóvá.

Az terek megválasztásáról elmondható, hogy a megemlékezések és ünnepek adekvát helyszínei, a kor fesztív terei voltak: a Vigadó (Redut) nagytermében tartotta rendezvényeit a város törvényhatósága és az egyetem, a vármegyeházán ünnepelt a megye közönsége, a városházán szervezett ünnepi ülést az Erdélyi Irodalmi Társaság és az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a felekezetek és tanintézetek pedig többnyire a templomokban és az iskolákban ünnepeltek. Az emlékállítások és alapkövetételek a város újabb tereit vonták be az emlékezet virtuális topológiájába (vö: Halbwachs 2000).

Az ünnepi rendezvények új év első óráitól kezdődően a teljes évet végigkísérték. Az országos eseményeket követve a millenniumi kiállítás (május 2.) és a koronázási évforduló (június 8.) napjain és környékükön is tartottak ünnepségeket. Az alapkövetételek és avatások egy része évfordulókhöz (Kossuth halála, 1849-es események), más része kijelölt időpontokhoz kötődött. A közgyűléseken, megemlékezéseken felvetődött javaslatok nem mindegyike valósult meg, sokuk csupán néhány év múlva vált realitássá. Ennek ellenére a millenniumi ünnepségeknek szerepe volt az események elindításában vagy felgyorsításában, tehát a megemlékezések mitikus hajtóerőként működtek. Ez a *mitomorfika* – Jan Assmann fogalma – megalapozó mítoszként a közösség önelképzeléseit alakította, a közösség cselekvéseinek vezérfonalául szolgált (vö: Assmann 1999: 80).

Az általam használt forrástípus (helyi sajtó, díszjegyzőkönyvek) nem teszi lehetővé a teljes politikai kontextus felgöngyölítését. Az azonban érzékelhető, hogy létezett egyfajta identitásbeli, mentalitásbeli kettősség: a diskurzusok szintjén is kifejezésre jutott a dinasztikus hűség (királyhűség) és nemzeti elköteleződés (hazafiság) dichotómiája. Ezeknek a párhuzamos lojalitásoknak különböző szintjei és megvalósulási formái voltak a kolozsvári nyilvánosságban is.

A nemzeti szimbólumhasználat külön említést érdemel. A kettősségek a kódok megválasztásában és használatában is érvényesültek. A díszközgyűlésekre, rendezvényekre szóló meghívók többnyire előírták a díszmagyar öltözetet, az ünnepi beszédek általában a nemzeti múlt felemlítésével kezdődtek, majd a király éltetésével végződtek. A *Himnusz* és a *Szózat* mint a kor egyenrangú ünnepi énekei foglalták keretbe az üléseket. Közülük egyik sem volt hivatalos himnusz.⁴² Az állami himnusz Joseph Haydn *Gott erhole* című műve, az osztrák császári himnusz volt. A május 10-ei ünnepi istentiszteleten a kivezényelt zászlóaljnak bevonulás előtt a katonazenekar ezt játszotta. A polgárok felháborodtak. Ezt a napilapban is bosszúsán szóvá tették: „Igen érdekes volt, a mikor a honvédség gyönyörű zászlójával végig vonult a közös hadsereg arczéle előtt, melynek parancsnoka tisztelgésre vezényelte a csapatokat, a zenekar pedig rázendített a Gotterhalte-ra, a mi meglehetősen kinos hatást keltett és éppen a magyar honvédség üdvözlése közben.” (E.1896/107: 2.)

A dinasztikus és nemzeti kötődések rivalizáló és paritásos megjelenítésére további példák hozhatók. A június 8-án rendezett díszvilágításon a városháza erkélyének közepén a szent koronát, alatta az „1000 ÉV” feliratot jelenítették meg. A Fellegváron is a koronát, a Bánffy-palota erkélyén a magyar címet rakták ki mécsesekből. A királyi ítélőtábla erkélyén a király olajképét világították meg; a császárlátogatás főtéri emlékoszlopára is lámpákat helyeztek. A római katolikus plébánia ablakaiban mécsesekből volt kirakva, hogy „ÉLJEN A KIRÁLY” (E.1896/129: 3, K.1896/129: 2). A 9-én megismételt világításon a New York szálló emeleti erkélyén világították ki a magyar címet (K.1896/130: 2). A király előtt elvonuló hódolómenetre elkészített városzászlót a Mátyás-szobor alapkövetételekor avatták fel és adták át a városnak.

A nemzeti király számára szobrot terveztek, a Habsburg-uralkodóról pedig intézményt neveztek el. A főtéri Karolina-oszloppal (Státua) átellenben tették le a Mátyás-szobor alapkövét. Az 1899-ben még zajló térrendezés során a császári látogatást megőrkítő obeliszket elköltöztették. Az esztétikai indoklás mellett (az újonnan kialakított, bővített térben nem érvényesülhet kellőképpen két emlékmű) ez a múlt egy szegmensének a lecserélést is jelentette. Értelmezésében ez az osztrák császárok emlékezetének szimbolikus cseréjét, a nemzeti emlékezettel való felváltását jelentette. (Ennek jegyében az átépített teret 1899-ben Mátyás király térnek nevezték el, a ferences templom előtti teret pedig az obeliszkről Karolina térnek keresztelték el.)

Országsszerte jellemző volt, hogy a megemlékezésektől távolmaradtak a nemzetiségek. Az „ezeréves magyar haza” ünnepé nem biztosított integrációs lehetőségeket a kisebbségek számára. A román egyházfők kimentették magukat, nem vettek részt az ünnepségeken. A román kisebbség számára még eleven volt a két évvel korábban zajló, a nemzeti követeléseikért a román értelmiségieket elítélő Memorandum-per (1894) emléke is. A honvédemlékmű alapkövetéletét követő hetekben (április 20-án) a magyar nemzeti diskurzusból kimaradó száz diákok megrongálták és összefirkálták az emlékművet.⁴³

42 A *Himnusz* hivatalosságát 1903-ban ismerte el az Országgyűlés, de a király nem szentesítette. Jogi értelemben 1989-ben fogadták el.

43 Az obeliszk „rágalmazó és gúnyolódó firkálás”-aiból csak néhányat ismerhetünk: „WAD MAGYAR”, „NAGY SZAMÁR” (TL.1896/ 10–11: 87, TL.1898/16–17: 133–134).

A múlt „azáltal keletkezik, hogy az ember viszonyba lép vele” (Assmann 1999: 31). A millennium nemzeti eszméje a megemlékezés, emlékállítás, térbeliesítés során vált kitapinthatóvá. Ugyan kimondottan millenniumi emlékművet nem avattak Kolozsváron, de az ünnepi események kimerítették a kor teljes kommemorációs eszközkészletét (közösségi együttlét ünnepi formái, emlékezési alakzatok, szimbolikus térhasználat és térteremtés, reprezentációs eljárások). Funkciójukat, hatásukat tekintve újrendezték a lokális világot, megerősítették a társadalmi kötelekeket, a szociális kohéziót: intézményeket hoztak létre (oktatás, szórakozás, szociális otthon), történelmet jelenítettek meg (emlékművek, szobrok), társadalmi traumákat próbáltak feloldani (honvédügy, ereklyemúzeum).

SZAKIRODALOM

ASSMANN, Jan

1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest.

CONNERTON, Paul

1991 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge.

FABRE, Daniel

2001 L'Histoire a changé de lieux. In: Bensa, Alban – Fabre, Daniel (réd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France, 18.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 13–41.

FEISCHMIDT Margit

2006 Lehorgonyozott mítoszok. Kőbe véselt sztereotípiák? A lokalizáció jelentőségéről az aradi vértanúk emlékmű és a millenniumi emlékoszlopok kapcsán. In: Bakó Boglárka – Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Balassi Kiadó, Budapest, 370–391.

HALBWACHS, Maurice

1925 *Les Cadres sociaux de la mémoire*. (Collection Les Travaux de l'Année Sociologique.) Librairie Félix Alcan, Paris.

2000 A Szentföld legendás topográfiaja. *Magyar Lettre. Európai kulturális folyóirat*. (37) 45–48.

HARTOG, François

2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. Fordította Lakatos Ágnes. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest.

HOBSBAWM, Eric

1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 127–197.

JAKAB Albert Zsolt

2012a *Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012)*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

2012b *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

KESZEG Vilmos

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár.

2011 *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár.

2015 *A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek.* In: Uő (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberk és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 367–400.

POZSONY Ferenc

1998 *A történelmi emlékezet képei Zabolán.* In: Kriza Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 241–246.

2005 *A moldvai magyarok történelmi tudata.* In: Uő: *A moldvai csángó magyarok.* Gondolat Kiadó–Európai Folklor Intézet, Budapest, 95–110.

2006 *Emlékkünnepségek.* In: Uő: *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 262–280.

2007 *Emlékkünnepségek Erdélyben és Háromszéken.* In: Cziprián-Kovács Lóránd – Kozma Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások.* Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.

2008 *A moldvai csángók történelmi emlékezete.* In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 79–94.

2009a *Székely kapuk szimbolikus mezőben.* In: Vargyas Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig.* (Studia Ethnologica Hungarica, XI.) L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 267–301.

2009b *Miénk itt a tér... Szimbolikus térfoglalás Székelyföldön.* In: Takács Péter (szerk.): *Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia, 2009. október 2–3.* (Erdély-történeti Könyvek, 8.) Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 97–110.

SINKÓ Katalin

1987 *A millenniumi emlékmű mint kultuszhely.* *Medvetánc* 7. (2) 29–50.

1991 *A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai.* In: Kovács Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból.* Corvina Kiadó, Budapest, 9–45.

1993 *A továbbélő historizmus. A Millenniumi emlékmű mint szimbolikus társadalmi akciók színtere.* In: Zádor Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok.* MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 277–293.

TODOROV, Tzvetan

1988 *A műfajok eredete.* In: Kanyó Zoltán – Síklaki István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudományok köréből.* Budapest, Tankönyvkiadó, 283–296.

VAJDA András

2013 *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen.* (Emberk és kontextusok, 9.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

2015 *20. századi lokális történelmek két Maros menti településen.* In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberk és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 25–132.

FORRÁSOK

ACTA UNIVERSITATIS...

1896 *Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCXCV–XCVI*. Fasciculus II. A kolozsvári magyar királyi Ferencz-József-tudomány-egyetem története és statisztikája. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár.

1897 *Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCXCV–XCVI*. Fasciculus IV. Beszédek, melyek... 1896. május hó 31-ikén a kolozsvári m. kir. Ferencz-József tud. egyetemnek a Millenniumi közgyűlésen tartattak. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár.

DÍSZKÖZGYŰLÉS...

1896 *Kolozsvár sz. kir. város Törvényhatósági Bizottságának Kolozsvárt 1896. évi május hó 17-én Hazánk ezeresztendő fennállásának örömnépe alkalmából tartott ünnepi Dísz-közyűléséről felvett jegyzőkönyv*. Polcz Albert nyomása, Kolozsvárt.

1899 *Az 1896. május 17-én tartott törvényhatósági díszközgyűlésen az irodalom és tudományosság támogatására tett Kolozsvár sz. kir. város milleniumi jutalma című alapítvány alapító oklevele*. Ny. Polcz Albert könyvnyomdájában, Kolozsvárt.

EMLEKFÁI...

1899 *Erzsébet királyné emlékfái*. (A földmívelésügyi m. kir. minister kiadványai, 18.) Kiadja a földmívelésügyi m. kir. minister. Pallas Részvénytársaság nyomdája, Budapest.

FARKAS Lajos

1897 *Beszéd. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCXCVII–XCVIII*. Fasciculus I. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár, 3–54.

FEKETE Nagy Béla

1902 *Kolozsvár kegyelele Mátyás király iránt*. In: Márki Sándor (szerk.): *Mátyás király Emlékkönyv. Kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*. Szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából szerkesztette ~. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 312–316.

FERENCZI Zoltán

1896 *Beszéd az Erdélyi Irodalmi Társaság millenáris ülésén 1896. május 10-én*. Tartotta ~. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár.

GAAL György

2001 *A millennium Kolozsvárt*. In: *Uő: Műzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár, 222–250.

KÖVÁRY László

1897 *A millennium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások*. Athenaeum R.-Társulat, Budapest.

1898 *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira*. Emlékirat jubileuma alkalmából. Nyomatott Gámán J. örökösénél, Kolozsvárt.

KUSZKÓ István (összeáll.)

1896 *Emlékkönyv a kolozsvári Országos Történelmi Ereklye Muzeum millenniumi ünnepi közgyűléséről s a vértanúk emlékének felszentelési ünnepélyéről*. Közművelődés Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kolozsvár.

LINDNER Gusztáv

1896 *Beszéd. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCXCVI–XCVII*. Fasciculus I. Ajtai K. Albert Magyar Polgár könyvnyomdája. Kolozsvár, 3–37.

MÁRKI Sándor

1907 *Nemzeti Ünnepeken. Történelmi beszédek*. Kolozsvár sz. kir. város díszközgyűlésein s egyéb alkalmakkor tartotta ~ egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia I. tagja, Kolozsvár sz. kir. város tb. tanácsosa. A Kolozsvári Bocskay-szoboralap javára. Kiadja Kolozsvár sz. kir. város közönsége, Kolozsvár.

SZABÁLYZAT...

1897 Szabályzat az egyetemi díszjelvények használatáról, elhelyezéséről és megőrzéséről. *Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCXCVII–XCVIII*. Fasciculus I. Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár, 63–65.

VINCZE Zoltán

2014 *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

SĂRBĂTORIREA MILENIULUI LA CLUJ

Lucrarea de față urmărește strategiile și formele memoriale care s-au evidențiat în cadrul festivităților clujene organizate cu ocazia anului comemorativ 1896. Sursele pe care se bazează cercetarea sunt presa contemporană (gazetă, săptămânal, revistă lunară), procese verbale și publicații comemorative. Festivitățile milenare au creat necesitatea interpretării naționale a secolelor ce au trecut și a trecutului istoric acumulat până la perioada respectivă. Autorul trece în revistă festivitățile organizate de diferitele instituții, confesiuni și grupări sociale, acțiunile comemorative ce s-au desfășurat de-a lungul anului comemorativ, iar în analiza sa urmărește totodată exprimările, respectiv manifestările angajamentului național și ale devotamentului dinastic.

CELEBRATING THE MILLENNIUM AT CLUJ

The present paper analyzes the memorial strategies and formations which succeeded within the festivities from Cluj related to the memorial year of 1896. The sources of the research were represented by the press of the time (daily, weekly, monthly), the records, and the commemorative volumes. The millennial festivities raised the necessity of the national interpretation of the past centuries and of the accumulated historical past. The author offers a presentation of the commemorative events, the memorial actions of that year organized by different institutions, denominations, social groups, while his analysis deals with the manifestations, representations of national commitment and dynastic devotion.

KÉPEK

1. A Szent Mihály-templom a tetőcserepeiből kirakott évszámmal

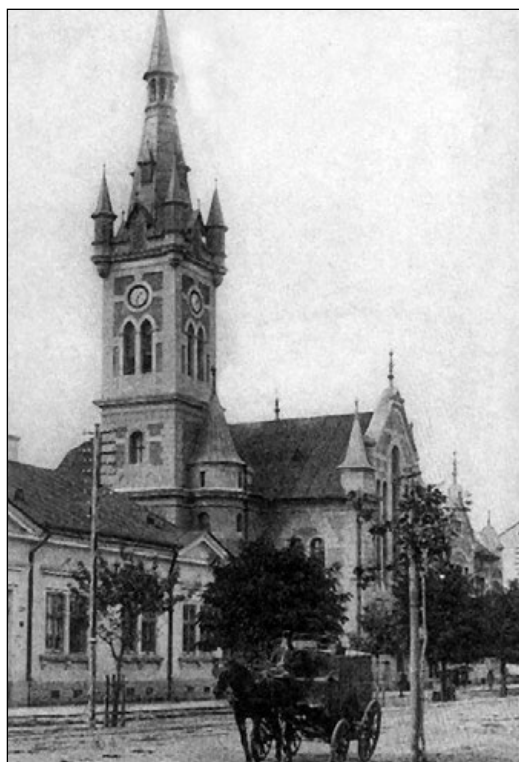

2. A Máttyás-szoborcsoport alapköletétele

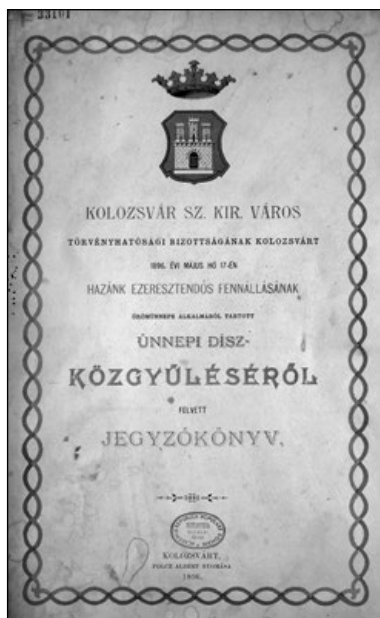

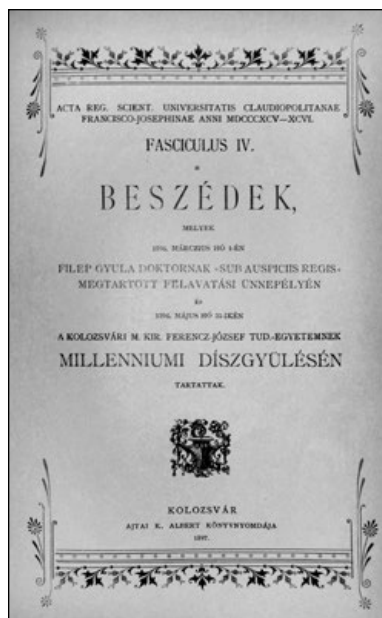
3. A honvédemlékmű avatása

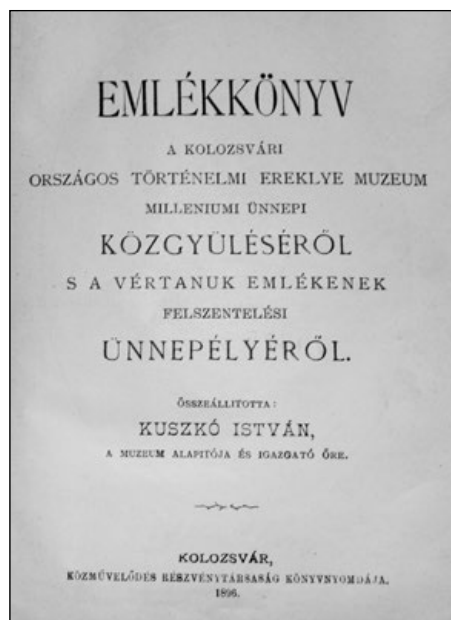
4. A Millenniumi református templom

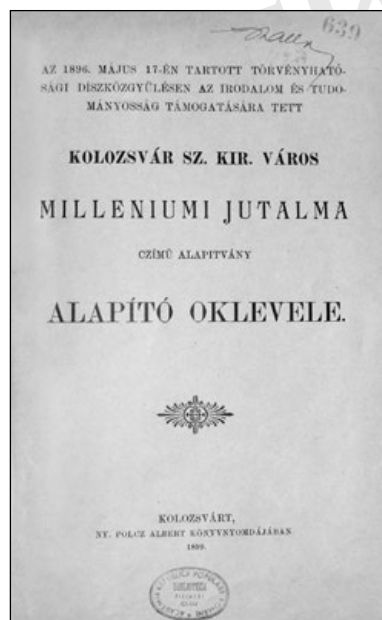
5. A városi törvényhatóság millenniumi ülésének jegyzőkönyve

6. Az egyetem millenniumi ülésén elhangzott beszédek

7. Az Ereklýmúzeum ünnepségeinek emlékkönyve

8. A város millenniumi alapítványának alapító oklevele

Ünnepi kötetet tart kezében az olvasó, amellyel a hatvanéves Pozsony Ferenc előtt tisztelegnek a pályatársak és kollégák, tanítványok és barátok, munkásságát ismerő és értékelő kutatók. A kiadvány fejezetei olyan témaköröket ölelnek fel, amelyekben az ünnepelt kutatóként eredményes munkát fejtett ki.

A kötet címe jelképes. Az ünnepelt utóbbi évekbeli egyik tudományos érdeklődési köréhez, az abból írt akadémiai székfoglalójához is kötődik. A tárgy kiterjedt szimbolikáját néprajzos körökben főként magyarul magyarázni. Helyi értéként a *határ*, a *lehetőség*, az *átmenet* képzeit emelnénk ki. Szétválaszt, értékel, közvetít. Elválasztja a sajátot az idegentől, az ismerőst az ismeretlentől, az értéket az értéktelentől. Próbára tesz, szabályoz, átlényegít. Eligazít, összeköt, beavat. Jelöli a helyet, a gazdát, a státust.

Aranykapu. Jellemzi az embert, a kutatót, az életművet. Pozsony Ferencet.

ISBN 978-973-8439-80-1

ISBN 978-963-7376-62-7

9 789738 439801